

„...MIASTO GÓRNIKÓW. NA TROPIE GÓRNICZYCH MIEJSC PAMIĘCI W MOJEJ MIEJSCOWOŚCI”

CELE LEKCJI:

- ⇒ zapoznanie ucznia z aktywnymi metodami uczenia się poprzez bezpośrednie ustalanie faktów, gromadzenie informacji oraz wyszukiwania wiedzy ze źródeł spoza podręcznika,
- ⇒ pobudzenie motywacji do samodzielnego poszerzania wiedzy,
- ⇒ zaangażowanie ucznia do pracy przy analizowaniu materiałów źródłowych,
- ⇒ wskazanie znaczenia zachowania oraz potrzeby opieki nad materialnym oraz niematerialnym dziedzictwem regionu,
- ⇒ poszerzenie wiedzy o miejscu zamieszkania poprzez aspekt historyczny,
- ⇒ budowanie patriotyzmu lokalnego.

METODY PRACY:

- ⇒ praca w grupach,
- ⇒ praca ze źródłami historycznym różnego typu: drukowanymi, kartografią, ikonografią,
- ⇒ przedstawienie wcześniej przygotowanych prezentacji tematycznych,
- ⇒ elementy wykładu,
- ⇒ rozmowa nauczająca,
- ⇒ opcjonalnie organizacja wycieczki.

Pocztówka z motywami górniczymi przedstawiająca miejscowość Ruda. (źródło: <http://www.mkzruda.pl/wRuda/2136.jpg>
dostęp: 28 listopada 2019 r.)

Formy pracy zaprezentowane w treści lekcji mogą być dostosowywane do miejscowości, w której będą realizowane. W treści poniższego scenariusza dla zobrazowania sposobu pracy wykorzystano przykład Rudy, dzielnicy miasta Rudy Śląskiej, jednej z najstarszych gmin górniczych w Polsce.

WPROWADZENIE

1. Nauczyciel zwraca uwagę uczniom na górniczy rodowód miejscowości jako jeden z decydujących czynników rozwoju sieci osadniczej na danym terenie. W przypadku, gdy miasto, dzielnica bądź wieś mogą pochwalić się przed górniczym rodowodem, należy tytułem krótkiego wprowadzenia zaprezentować najważniejsze wydarzenia występujące w tym etapie historii. Warto w tej części umieścić skrótową prezentację miejscowości w przededniu podjęcia eksploatacji górniczej (np. liczbę mieszkańców, budynków, wykaz obiektów użyteczności publicznej oraz profil ekonomiczny miejscowości).

ROZWINIĘCIE

2. Jedno lub dwoje uczniów prezentuje reszcie klasy przygotowane wcześniej kalendarium historyczne, obejmujące podstawowe fakty z dziejów miejscowości. Prowadzący zajęcia prosi równocześnie uczniów o odnotowanie w trakcie słuchania informacji dotyczących działalności zakładów wydobywczych. Dla podniesienia atrakcyjności lekcji wystąpienie może mieć charakter prezentacji multimedialnej. Po zakończeniu wypowiedzi nauczyciel prosi uczestników o podzielenie się odnotowanymi informacjami. W aneksie nr 1 zostało zaprezentowane przykładowe kalendarium odnoszące się do dzielnicy Ruda wraz z pogrubionymi informacjami dotyczącymi górnictwa, na które uwagę powinni zwrócić uczniowie.
3. Nauczyciel prezentuje uczniom herb danej miejscowości, jeżeli jest on wyposażony w górnicze atrybuty, prosi ich o ich odnalezienie. W przypadku Rudy Śląskiej prowadzący zajęcia może wskazać herb miasta obowiązujący obecnie jak i ten użytkowany przed 1998 rokiem. Wersja herbu obowiązująca od 1966 roku składała się z dwóch części. Po lewej stronie widniała połówka śląskiego orła piastowskiego na czerwonym tle. W prawej części herbu umieszczony został wizerunek górniczej wieży szybowej wraz z dwoma kominami w tle. U jej podstawy znajdowały się trzy pionowe pasy koloru zielonego, czarnego i czerwonego. Wspomniane barwy symbolizowały działające w mieście górnictwo oraz hutnictwo. W 1998 roku przeprowadzono wymianę herbu miasta. W nowej wersji uczniowie powinni wskazać wizerunek św. Barbary, patronki górników, znajdujący się w prawym polu. Do przeprowadzenia powyższego ćwiczenia można posłużyć się gotowymi wydrukami wizerunków herbów. Pomocne mogą być także teksty opisujące dzieje herbu miejscowości zaczerpnięte z literatury monograficznej danego obszaru bądź publikacji zajmujących się heraldyką, np.: M. Gumowski, *Herby i pieczęcie miejscowości wojew. śląskiego. Z 438 rycinami* bądź serii wydawniczej *Herby i pieczęcie miast górnośląskich* autorstwa Małgorzaty Kaganiec.
4. Nauczyciel przedstawia uczniom współczesną mapę miejscowości, na której naniesione są nazwy ulic. Prosi następnie uczestników o wskazanie na niej obszarów, których nazwy miejscowe mogą wskazywać na górniczy rodowód. W przypadku przykładowej Rudy uczniowie mogą wskazać m.in. ulice: Szczęść Boże, Szyb Bartosz, Szyb Walenty, Szyb Powietrzny czy Park im. Augustyna Koziola. W następnej kolejności nauczyciel podejmuje rekapitulację wtórną, zadając uczniom pytania:

- Czy ktoś z nich mieszka w wymienionej okolicy?
 - Czy dowiedzieli się wcześniej bądź zastanawiali, skąd pochodzą wymienione nazwy?
5. Następnie prowadzący prezentuje uczniom kopię archiwalnej mapy danej miejscowości. Materiały tego typu można odnaleźć w publikacjach książkowych dotyczących historii danej miejscowości bądź w internecie za pomocą Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, Federacji Bibliotek Cyfrowych bądź POLONY. Następnie uczniowie powinni odszukać na mapie wcześniej wymienione miejsca, jak również poszukać punktów wskazujących na działalność górniczą. Miejsca takie najczęściej oznaczone są za pomocą kupli górniczej bądź określeń Schacht (sch.) lub Grube. Można także odszukać na mapie hałdy i zwałowiska przemysłowe, oznaczane za pomocą charakterystycznych linii hipsometrycznych. W trakcie tego nauczyciel może zadawać pytania pomocnicze, wzbudzające zainteresowanie uczestników, np: czy kojarzą obecność tych miejsc w dzisiejszej przestrzeni i czy domyślają się, co z istniejącej w tym miejscu zabudowy może być związane z kopalnią?
 6. W dalszej kolejności nauczyciel prezentuje kilka historycznych pocztówek przedstawiających widoki danej miejscowości. Warto dobrać je tak, by przedstawiały kilka najbardziej charakterystycznych budynków bądź pejzaży. Prawdopodobnie wśród nich odnajdą się także widoki przemysłowe. Źródła poszukiwań tego materiału są analogiczne do wymienionych w punkcie 5. W trakcie prezentacji prowadzący podejmuje rekapitulację wtórną, dopytując uczniów:
 - Czy znają najczęściej pojawiające się na widokówkach obiekty?
 - Czy wśród wizerunków zauważyli motywy bądź zabudowania górnicze?
 - Które z obejrzanych widoków znają z autopsji, a których z nich nigdy nie widzieli?
 7. Następną część lekcji zachęci uczestników do poszukiwania historycznych informacji na temat własnego miejsca zamieszkania za pośrednictwem archiwalnej prasy. Nauczyciel może skorzystać z historycznych roczników „Katolika”, „Górnoślązaka”, „Polonii”, „Polski Zachodnie” czy „Gościa Niedzielnego”, znajdujących się w zasobach wymienianych bibliotek cyfrowych. Wpisanie nazwy miejscowości na etapie wyszukiwania wytypuje numery wspomnianych pism, w których pojawia się nazwa. Uczniowie powinni mieć możliwość odszukania archiwalnego doniesienia prasowego i odczytania go przed całą klasą – w ten sposób będą mogli zetknąć się z dowodem przeszłości miejsca, w którym teraz żyją. W aneksie nr 2 umieszczono przykładową informację prasową dotyczącą Rudy.
 8. Przykładem związku miejscowości z przemysłem wydobywczym jest kult św. Barbary patronki górników. W tej części lekcji nauczyciel najpierw próbuje wraz z uczniami ustalić, gdzie w ich mieście można znaleźć dowody na istnienie kultu. Przykładem może być lokalna parafia pw. św. Barbary, kaplica przydrożna bądź figura świętej znajdująca się w pobliskim kościele. W przypadku Rudy uczniowie mogą wskazać m.in. obraz św. Barbary znajdujący się we wnętrzu kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej. Dla lepszego zaprezentowania tematu, nauczyciel może poprosić wcześniej jednego z uczniów o przygotowanie krótkiej prezentacji na temat patronki górników, w której przybliży koleżankom i kolegom życiorys oraz atrybuty świętej.
 9. Kolejnym z dowodów wskazujących na górnicze korzenie miasta jest obecność pośród detali architektonicznych kupli, czyli charakterystycznego emblematu składającego się ze skrzyżowanego żelazka i perlika. W miejscach, gdzie wstrzymano działalność wydobywczą można także napotkać wózki kopalniane służące do przewozu węgla, symbolizujące ostatnią wydobytą tonę węgla. Nauczyciel próbuje wraz z dziećmi odnaleźć tego

typu symbole znajdujące się w pobliżu szkoły. Na terenie Rudy dzieci mogą zwrócić uwagę na wózek górniczy upamiętniający kopalnię „Wawel” znajdujący się przy ulicy Wolności czy na godło górnicze umieszczone na tablicach adresowych kolonii robotniczej znajdującej się w rejonie ulicy Ogrodowej.

10. Przed zakończeniem lekcji nauczyciel zwraca uwagę uczniów na problem katastrof i wypadków mających miejsce w górnictwie. Przykładem tego mogą być groby zbiorowe ofiar tych wydarzeń. Prowadząc dyskusję z uczniami, nauczyciel próbuje ustalić, czy dzieci kojarzą miejsce tego typu znajdujące się w pobliżu ich szkoły. Na terenie Rudy, przy ulicy Porębskiej, znajduje się cmentarz parafialny, na którym można odnaleźć dwa tego typu pochówki. W podsumowaniu zajęć nauczyciel powinien nakreślić znaczenie grobów górniczych jako miejsc pamięci, które należy otoczyć opieką.

Pamiątkowy wózek górniczy symbolizujący zakończenie wydobywania w kopalni „Wawel” w Rudzie Śląskiej

DZIAŁANIA DODATKOWE

Nauczyciel może zorganizować na kolejnej lekcji wyjście klasowe na pobliski cmentarz, gdzie znajdują się zbiorowe miejsca pochówku ofiar tragedii górniczych. W trakcie wycieczki warto nakreślić przyczyny tragedii górniczej, której dotyczą. Uczniowie powinni złożyć symboliczną wiązanekę kwiatów oraz zapalić znicz. W sytuacji kiedy groby wymagają drobnych prac porządkowych, uczniowie powinni je wykonać.

- 1295–1305 – W Rejestrze Ujazdowskim zawierającym opis posiadłości biskupstwa wrocławskiego zapisano następującą informację: „Ruda ma powierzchnię 50 małych łanów, z których sołtys gospodarzy na sześciu. Inni osadnicy płacą biskupowi czynsz. Dzieścinę pobiera się od wszelkiego ziarna. Sołtys za swój młyn płaci jedną markę”. Informacja ta jest uznawana za najstarszą wzmiankę dotyczącą miejscowości Ruda.
- 1396 – Rodzina Rudzkich nabywa miejscowość Ruda.
- 1401 – Pojawia się informacja o istnieniu huty ołowiu działającej w Rudzie.
- 1540 – Nowym właścicielem wsi Ruda zostaje Jan Gierałtowski z Chudowa.
- 1543– Jan Gierałtowski otrzymuje od margrabiego brandenburskiego przywilej górniczy na terenie Biskupic i Rudy.**
- 1629 – Ruda przechodzi na własność Piotra Konieckiego.
- 1643 – Po śmierci Piotra Konieckiego majątek przechodzi na własność jego szwagra Aleksandra Biały-Bielskiego.
- 1650 – Wieś Ruda liczy 70 mieszkańców.
- 1675 – Rudę odkupuje baron Jerzy Welczek.
- 1687 – Ruda przechodzi na własność Anny Zuzanny von Rauthen z Koszęcina.
- 1738 – Właścicielem Rudy zostaje hrabia Jan Dunin.
- 1748 – Wieś Ruda staje się własnością barona Franciszka Wolfganga von Stechowa.
- 1751 – Baron von Stechow sprowadza do Rudy dwóch górników saskich, zlecając im przygotowanie kopalni rudy żelaza. W trakcie prac górnicy natrafili jednak na pokłady węgla kamiennego. Dwaj miejscowi chłopci podjęli się eksploatacji miejscowego złoża w zamian za 60 talarów rocznego czynszu. Wydobycie węgla okazało się jednak dla nich bardzo trudne za sprawą występujących pod ziemią „par siarkowych”. Pewnego dnia gazy unoszące się w wyrobisku przyczyniają się do śmierci obu górników oraz trójki osób, które pospieszyła im z pomocą.**
- 1763 – Źródła wzmiankują o jednym z górników pracujących w Rudzie, Józefie Maju.
- 1769 – Król pruski wprowadza nowe prawo górnicze na terenie Śląska oraz hrabstwa kłodzkiego. Zgodnie z jego zapisami, prowadzenie eksploatacji górniczej wymaga uzyskania zgody w postaci nadania przydzielanego przez Wyższy Urząd Górniczy we Wrocławiu.**
- 26 sierpnia 1770 – Franciszek Karol von Stechow zgłasza do nadania kopalnię „Brandenburg” w Rudzie.**
- 1783 – Opublikowano „Beytrage zur Beschreibung von Schlesien” autorstwa Fryderyka Alberta Ziemmermanna. W wydawnictwie tym Rudę opisano następująco: „Przynależna panu baronowi von Stechow. Wieś posiada 2 folwarki oraz wielki piec. Zamieszkała jest przez 22 kmieci, 21 zagrodników, 9 komorników i 279 innych osób. **W pobliżu wioski kopiąc, pozyskuje się węgiel kamienny**”.
- 1790 – Szyby górnicze działające na terenie wsi Ruda zwiedza niemiecki pisarz Johann Wolfgang Goethe.**
- 9 września 1798 – Właścicielem Rudy zostaje hrabia Karol Franciszek von Ballestrem.
- 1808 – Karol Godula otrzymuje stanowisko rządcy majątku Ballestrema w Rudzie.

- 29 lutego 1812 – Ballestremowie uzyskują koncesję na uruchomienie w Rudzie pierwszej w ich dobrach huty cynku. Zakład został uruchomiony z inicjatywy Karola Goduli. Dla uczczenia Karola Ballestrema hucie nadano nazwę „Carl”.
- 28 marca 1822 – Komisja Generalna do spraw regulacji spraw własnościowych we Wrocławiu dokonuje uwłaszczenia chłopów w Rudzie.
- 1829 – Z inicjatywy hrabiego Ballestrema w Rudzie otworzona zostaje piekarnia.
- 1844 – W Rudzie powstaje pierwsza szkoła.
- 1845 – Ruda liczy wówczas 102 budynki oraz 1 260 mieszkańców. We wsi działają dwa wielkie piece, huta cynku, kopalnie „Brandenburg”, „Catharina”, „Oskar” i „Wolfgang” oraz młyn wodny i kamieniołom piaskowca wykorzystywanego do produkcji kamieni młyńskich i postumentów.
- 1850 – W Rudzie dochodzi do pożaru, który pochłania większość starej drewnianej zabudowy wioski.
- 1854 – Ruda liczy wówczas 3 242 mieszkańców, w tym 117 ewangelików oraz 37 Żydów. **Spośród mieszkańców wioski 1 045 osób zatrudnionych jest w jednej z rudzkich kopalń, 186 osób pracuje w hucie cynku „Carl”, a 20 osób w hucie żelaza „Bertha”.**
- 1859 – **Roczne wydobycie kopalni „Brandenburg”, największego zakładu górniczego w dobrach Ballestremów, wynosi 54 tys. ton, a jej załoga liczy 252 osób. Kolejna z kopalń „Carl Emanuel” zatrudnia 320 osób, jednak za sprawą trudniejszych warunków geologicznych produkuje rocznie 44,4 tys. ton węgla. Urobek kopalni „Catharina” osiąga wówczas poziom 25,7 tys. ton, a jej załogę tworzy 197 robotników.**
- 1869 – Powstaje budynek kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej.
- 1 października 1885 – Franz Pieler, specjalista w dziedzinie górnictwa, obejmuje stanowisko Generalnego Dyrektora i Zarządcy dóbr hrabiego Ballestrema w Rudzie.**
- 1 sierpnia 1901 – Powstaje linia tramwajowa biegnąca przez Rudę, łącząca działające już szlaki przebiegające przez kolonie Carl – Emanuel oraz Rudzką Kuźnicę.
- 2 października 1904 – Odbywa się uroczystość poświęcenia kościoła pw. św. Józefa.
- 1912 – Wyodrębnione zostają części nadań górniczych należących do kopalni „Wolfgang”, w związku z czym powstaje nowy zakład górniczy „Graf Franz” („Hrabia Franciszek”) z szybem wydobywczym „Mikołaj”.**
- 1916 – W pobliżu szybu „Mikołaj” oddano do użytku elektrownię „Mikołaj” produkującą prąd dla trzech rudzkich kopalń, gminy Rudy oraz uruchomionej w tym samym roku baterii pieców koksowniczych.**
- 28 czerwca 1922 – Oddziały wojska polskiego wkraczają do Rudy, przyłączając gminę do Polski.
- 1924 – Kopalni „Brandenburg” zmienia nazwę na „Wawel”.**
- 1 sierpnia 1931 – Trzy samodzielne rudzkie kopalnie zmieniają się w jeden zakład o nazwie „Wolfgang-Wawel”.**
- 1935 – Ruda liczy wówczas 22 319 mieszkańców, w tym 173 ewangelików oraz 14 Żydów. Zabudowę miejscowości tworzy 756 budynków, z których 483 należy do przedsiębiorstw przemysłowych, a 273 do właścicieli prywatnych.
- 10 lipca 1939 – Uchwałą Sejmu Śląskiego Ruda otrzymuje prawa miejskie. Uchwała miała wejść w życie z dniem 1 stycznia 1940 roku.

18 listopada 1958 – Wydano rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie utworzenia miasta Rudy Śląskiej. W myśl rozporządzenia z dniem 1 stycznia 1959 roku nastąpiło połączenia miast Rudy i Nowego Bytomia w nowe miasto Rudę Śląską.

1959 – W kopalni „Walenty-Wawel” oddany do użytku zostaje szyb wydobywczy „Centralny”.

9 września 1976 – Staraniem Towarzystwa Przyjaciół Rudy Śląskich powstaje Miejska Izba Regionalna.

28 maja 1997 – W szybie „Centralnym” kopalni „Wawel” zostaje wydobyty symboliczny ostatni wózek węgla. Kopalnia zostaje postawiona w stan likwidacji, a część należących do niej pól wydobywczych zostaje przyłączona do kopalni „Pokój”.

ANEKS ŹRÓDŁOWY NR 2

Przykładowa notatka prasowa dotycząca Rudy.

„W naszej okolicy znajduje się pomiędzy wielu innymi kopalnia węgla, należąca do Towarzystwa Akcyjnego. Ponieważ zaś tejsze nader często zbywa na robotnikach dlatego w tym celu wysyłani bywają agenci w dalekie okolice dla werbowania łatwowiernych, jak to na przykład dzieje się z Ameryką. W obecnej porze sprowadzono już po raz trzeci znaczną liczbę mężów, i to aż niedaleko od Krakowa, z których niektórzy sporo grosiwa ze sobą przynieśli, pamiętając, że każdy początek trudny, a zwłaszcza gdy kieszeń próżna.

Lecz łatwo domyślić się można, nie znaleźli oni tutaj miodem płynącego kraju, jak im obiecano, gdyż po krótkim pobycie już przeszło dwudziestu wypowiedziało robotę, którzy jak mówili, nie mogą się przyzwyczaić w tak głębokiej pracować otchłani i nie oglądać świata dziennego, jak tylko w niedzielę.”

„Gazeta Górnośląska”, 13 XII 1882, nr 97.

